

Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszereik

Recenzió a Replika folyóirat 90-91. lapszámáról (Budapest, Replika Alapítvány, 2015)

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Tóth Tamás, „Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszereik”.
Információs Társadalom XVI, 1. szám (2016): 81–84.
<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XVI.2016.1.8>

A folyóiratban közölt művek

*a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0
Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.*

Tóth Tamás

Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszerek

(Recenzió a Replika folyóirat 90–91. számáról.

Szerkesztette: Farkas Judit és Lajos Veronika, Replika Alapítvány, Budapest, 2015)

Az utóbbi évtizedekben lezajlott technikai változások komoly kihívások elé állították a különböző tudományterületeket. A világháló térhódításával számos esetben újra kellett értelmezni a korábban használt fogalmakat, kérdések vetődtek fel a kutatási módszerek módosításairól, valamint viták alakultak ki az offline és az online *terek* viszonyairól és a tudományos munkákra vonatkozó relevanciájáról. A fenti mondatokban a múlt idő használata nem teljesen helyénvaló, mivel az újraértelmezések, a fogalommodosítások és a relevanciáról zajló viták még mindig időszerűek. E megfontolásból (is) fókuszál a Replika társadalomtudományi folyóiratának tematikus kiadványa, a *Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszerek* című tanulmánykötet a módszertani változásokat indukáló internetkutatásokra. A Farkas Judit és Lajos Veronika által szerkesztett gyűjtemény tíz tanulmányt tartalmaz, melyek az etnográfia és a világháló kapcsolódási pontjait és egymásra gyakorolt hatásait elemzik. A szerzők olyan kérdésekkel foglalkoznak, amelyek adekvátak a jelenre; arra a periódusra, melyet bizonyos megfontolásból az *információs társadalom* korszakának is nevezhetünk. Milyen befolyással van a néprajzkutatás módszereire a kibertérben kialakuló közösségek aktivitása? Hogyan változik meg a kutatási terep fogalma? Mely sajátosságokkal rendelkezik a netfolklor? Milyen hatással van a világháló bizonyos szubkultúrákra? Többek között e kérdésekre keresnek válaszokat a kötetben publikáló szerzők.

A lapszám struktúráját tekintve három részre osztható.¹ Az első egységet alkotó írásokban² a világhálón kialakuló csoportok és az offline közösségek vizsgálatához szükséges elméleti és módszertani kérdések tárgyalására kerül sor. E tanulmányokban a hagyományos, territoriális felfogás megkérdőjelezése és a klasszikus kutatási terep virtuális módosulásai mellett szó esik a kibertér kutatási módszertanainak azonos keretbe helyezéséről.

A második szakaszt a gyakorlatias megközelítés jellemzi: két kutatás³ részleteit ismerheti meg az olvasó. A tudományos munkákban az online felületekről és az offline világból egyaránt merítettek adatokat a szerzők. Az egyik fejezetben egy önmagát profétának definiáló személyhez köthető legitimációs technikák, míg a másikban a magyar punk szubkultúra szokásai kerülnek bemutatásra.

A harmadik részben az elméleti elemzések és a kutatások gyakorlatainak leírásai közel hasonló mértékben vannak jelen a fejezetekben. Az öt tanulmányból⁴ álló szakaszban

¹ A fenti tagolást a saját észrevételeim alapján vázoltam fel.

² Szijártó Zsolt: Irányzatok és korszakok a médiaetnográfia kutatásában, Mátyus Imre: Terepcseré, Nagy Károly Zsolt: Ösvény a dzsungelben.

³ Csáji László Koppány: Csoda, pokoljárás és a digitális szakadék, Vásárhelyi Ágnes: Do I (n)etnet)tYourself.

⁴ Fekete Mariann: Intenzív kultúrafogyasztók a hálón, Glózer Rita: Internetes paródiavideók és ifjúsági médiahasználat, Domokos Mariann – Vargha Katalin: Elektronikus választási folklór, Balázs Géza: Net-folklór – intermedialitás és terjedés, Vajda András: Népi kultúra a világhálón. Használat, kontextus, funkció.

a webes kultúrafogyasztás, az internetes paródiavideók, az elektronikus választási folklór, a netfolklór és a népi kultúra világhálón történő megjelenése árnyalja tovább az etnográfia és a világháló közös problémaköreit, módszertani kérdéseit és elméleti alkalmazásait. A recenzióban – elsősorban terjedelmi okok miatt – nem kívánom bemutatni az összes tanulmányt, ellenben igyekszem minden nagy egységből kiválasztani legalább egy-egy publikációt.

Szijártó Zsolt az *Irányzatok és korszakok a médiaetnográfia kutatásában* című munkája egy nagyobb kutatás első része, melyben a szerző arra törekszik, hogy megismertesse az olvasóval a médiaetnográfia nagy hatást gyakorolt kutatókat és az általuk megfogalmazott legfontosabb kérdéseket, valamint az ezekre vonatkozó szakirodalmakat⁵. A médiatechnológiák ismerethordozó tulajdonságát és a szövegek transzformációinak kulturális hatásait már az 1960-as években felismerő Hermann Bausinger számított az egyik legfontosabb kiindulási pontnak a történeti és irodalmi áttekintésben. Bausinger kiemelte a technikai eszközök (például közlekedési eszközök) természetessé válását a mindennapokban annak ellenére, hogy a technológiához az 1960-as és az 1970-es években a néprajztudomány „ambivalens viszonyult”.⁶ Bausinger az 1980-as években már a kifejezetten a médiatechnológia használatát elemezte. A fejezetben említésre kerül Daniel Miller és Don Slater 2000-es publikációja⁷. A tanulmányból ugyan kiderül, mi volt a tizenhat évvel ezelőtti kutatás pontos tárgyköre, az olvasónak ezen a ponton mégis lehet némi hiányérzete. A kutatás részletesebb ismertetése⁸ könnyebb értelmezéshez vezetett volna, főleg a laikus olvasók számára. Miller 2011-es, Facebookról írt könyvének említésekor pontosan indokolt a szakirodalom relevanciája: a kötet egyik konklúziója szerint az individuumokat a csoportos hálózatok tagjaiként érdemes vizsgálni. Szijártó egyértelműen kiemeli, hogy ez a típusú kutatási filozófia már a közösségi oldalak megjelenése előtt szerves része volt az antropológiának, aminek következtében megkérdőjelezhetetlenné válik az új médiatechnológiák (digitális eszközök, világháló, ezen belül is a közösségi oldalak) felvétele a kutatási eszköztárba.⁹

Mátyus Imre *Terepcsere* című írásában a virtuális vagy online etnográfia új terepéről, a világhálón kialakuló interakciók elemzéséről értekezik, többek között Christine Hine-ra hivatkozva. A Hine-féle virtuális etnográfiában az online és az offline interakciók elemzésénél fontos szempont az interneten keletkezett szöveges tartalmak és offline kontextusok által létrehozott hatások összevetése. Mátyus egyértelműen megfogalmazza, hogy a hagyományos etnográfiai kutatásokban élesen elkülönül a kutató és a kutatott szerepe, a virtuális terepen ezek a „szerepek” már nem választhatók szét ennyire látványosan. A *Terepcsere* című fejezetben további kérdések is felmerülnek a virtuális etnográfia kapcsán. Résztvevő megfigyelés vagy leskelődés zajlik a virtuális etnográfiai terepen?¹⁰ Publikus vagy privát tevékenységnek számítanak a regisztrált felhasználók is nyilvánosan látható kommunikációja?¹¹

⁵ A recenzióban – elsősorban terjedelmi okokból – csak néhány kutatót emeltem ki a fejezetből.

⁶ Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszereik. Replika Alapítvány. 20. o. Budapest, 2015.

⁷ A mű címe: The internet. An ethnographic approach.

⁸ A kutatás tárgya a digitális médiahasználat társadalomra gyakorolt kulturális hatásainak elemzése volt Trinidad és Tobagóban (Mester 2010).

⁹ Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszereik. Replika Alapítvány. 14. o. Budapest, 2015.

¹⁰ Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszereik. Replika Alapítvány. 35. o. Budapest, 2015.

¹¹ A kritikus szemlélettel rendelkező olvasó-felhasználóban ebben az esetben akár az internetbiztonsággal, ezen belül is az adatkezelésekkel kapcsolatos kérdések is megfogalmazódhatnak.

Vásárhelyi Ágnes *A magyar hardcore punk és a virtuális tér* című tanulmányában vizsgálta meg a hazai hardcore-punk szubkultúra és az internet viszonyát. A 2010-ben kezdődött kutatásban Vásárhelyi arra fókuszált, hogy megtudja, milyen célokra és hogyan használják a punkok a világhálót, valamint hogyan viszonyul az online (jelen)lét a punk értékrendhez. A munka során Vásárhelyi személyes interjúkat készített – elsősorban hólabda módszerrel –, és résztvevő megfigyelést alkalmazott különböző közösségi eseményeken. Az offline megfigyelések mellett a kutató online is tartotta a kapcsolatot a punkokkal, valamint a világhálón történő böngészések során is lehetősége volt betekinteni a kutatott személyek mindennapjaiba.¹² Az interjúk során elhangzó vélemények szerint a hardcore punk legfontosabb jellemzője az *underground* jelleg; a szubkultúra tagjai tudatosan láthatatlanok akarnak maradni a mainstream kifejezéssel jelölt, elsősorban fiatalokat vonzó kulturális közeg számára. Az *underground* szellemiségének egyik alappillére a „Do it Yourself”, azaz „Csináld magad” mentalitás.¹³ Az *underground* attitűdre vonatkozó internetes hatásokról a szubkultúra első generációjának tagjai szkeptikusan nyilatkoznak – annak ellenére, hogy ők maguk is használják a világhálót, ráadásul sokszor szubkulturális célokra. Szerintük a magyar punk kultúrára korábban (kilencvenes évek vége és a kétezres évek eleje) oly jellemző személyes jelenlét és kapcsolattartás a világháló hódításával elveszni látszik. A hardcore punk ethosz hitelessége is veszélybe kerül, hiszen a punkoknak korábban nem volt szükségük közvetítőre¹⁴ ahhoz, hogy érvényre juttassák a „Do it Yourself” filozófiáját. A fiatalabb generáció tagjai (főleg a huszonéves korosztály) szintén tartanak az internet káros hatásaitól, ám ők elsősorban nem a személytelenné válást, hanem az *underground* kultúra mainstreammivé transzformálódásának kockázatát tartják szem előtt.

„...a kommunikáció nem pusztán információközlés, hanem közösségi aktus, így folklórfunkciója is van...” írja Balázs Géza *Netfolklór – intermedialitás és terjedés* című munkájában, a Nyíri Kristóf által vezetett *21. század kommunikációja* című kutatóprogramra hivatkozva.¹⁵ A szerző megjegyzi, hogy az internetes nyelvhasználatban folklorisztikus jellegzetességek figyelhetők meg. A Balázs-féle publikáció központi eleme a netfolklór, amely eleinte szinte csak írásos formában terjedt, ám a technológiai változások által a képek, mozgóképek és videók is képesek folklorisztikus jelleget ölteni. Ezek a tartalmak – a szájhagyományok útján terjedő történetekhez hasonlóan – újabb és újabb felhasználókhöz jutnak el, rendszeresen átalakulnak, azaz transzformálódnak, aminek köszönhetően képesek ismételten fenntartani és felkelteni a felhasználók érdeklődését a „rég” és az „új” üzenetekre is. A users folyamatosan reprodukálják a netfolklórt, fenntartva ezzel a tartalom folyamatos körforgását a világhálón, ami egy kollektív virtuális memóriaként¹⁶ funkcionál. Ezen a ponton érdemes figyelembe venni a tartalmak visszakereshetőségének problematikusságát, hiszen időnként a felhasználók eltávolítják a korábban létrehozott képeket, szövegeket, videókat, hanganyagokat.

¹² Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszereik. Replika Alapítvány. 80-81. o. Budapest, 2015.

¹³ Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszereik. Replika Alapítvány. 84. o. Budapest, 2015.

¹⁴ Amely ebben az esetben nem más, mint a világháló.

¹⁵ Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszereik. Replika Alapítvány. 172. o. Budapest, 2015.

¹⁶ Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszereik. Replika Alapítvány. 179-183. o. Budapest, 2015.

A *Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszereik* című tanulmánykötet nem zárólag az etnográfiaiban, a kommunikációkutatásban vagy a szociológiában jártas személyeknek szolgálhat érdekes tartalommal. A kötet a napjainkban zajló webes tendenciák kialakulásának okait és pillanatnyi működéseit tárgyalja, helyenként elméleti, máskor gyakorlati megközelítésből. A gyűjteményben lévő lábjegyzetek, grafikonok és egyéb ábrák más-más aspektusból segítik eligazodni az olvasót a kibertér etnográfiájának világában. A kiegészítő szakirodalmak a néprajzzal kapcsolatos tudás elmélyítését, a grafikonok és a statisztikák¹⁷ a kutatások (rész)eredményeinek értelmezését, az egyéb ábrák (mémekről készült képek vagy paródiavideók *screenshotjai*) pedig a közös *online és offline* élmény fellelevenítését biztosítják. A közös emlékezet a népi kultúra része, amely a közelmúltban virtuális útra indult, aminek köszönhetően új terep és új feladatok nyíltak az etnográfusok (és természetesen más kutatók) számára.

Az etnográfiaiban jelentős segítséget nyújthatnak az interneten zajló megfigyelések, de bizonyos korlátozottságok miatt kritikusan kell viszonyulni az eredményekhez. A fenti elképzelést bizonyítja a Replika 90-91. száma, mivel olyan szemléletmódot hangsúlyoz, amely szerint az offline és online megfigyelések, tapasztalatok és az összegyűjtött adatok *együttes felhasználása* lassan alapvető feltételévé válik az etnográfiai kutatásoknak. Az online és offline színtér (ha egyáltalán szigorúan ketté kell őket választani) konstruktívan kiegészít(het)i egymást a tudományos munkában.

Irodalom

Mester Tibor, *Hálózati közösségek etnográfiája: megközelítések és elemzési példák*, Doktori értekezés, Pécs, 2010.

¹⁷ Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszereik. Replika Alapítvány. 110-114. o. Budapest, 2015